

Tadeusz Bieńkowski

Z prac Działu Literatury Staropolskiej

Biuletyn Polonistyczny 11/33, 5-7

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

I. INSTYTUT BADAŃ LITERACKICH PAN

1. Z PRAC DZIAŁU LITERATURY STAROPOLSKIEJ

Sprawozdanie z zebrania

w dniu 15 czerwca 1968

Na zebraniu przedyskutowano trzy referaty:

1/ dr Teresy M i c h a ł o w s k i e j: "Kryteria klasyfikacji genologicznej w średniowiecznej i renesansowej teorii poezji",

2/ doc. Tadeusza B i e ń k o w s k i e g o: "Gatunki dramatyczne w okresie staropolskim /wstępne klasyfikacje/",

3/ dr Anny K r z e w i ń s k i e j: "Krytyka filozoficznych podstaw arkadyjskiego mitu o życiu zgodnym z naturą w "Ermidzie" Stanisława Herakliusza Lubomirskiego".

Przedmiotem referatu dr T. M i c h a ł o w s k i e j były pojęcia "rodzaju" i "gatunku" literackiego w antycznej, średniowiecznej i renesansowej teorii poezji, analizowane na przykładzie wybranych autorów: Platona, Arystotelesa, Horacego, wczesnośredniowiecznych twórców artes grammaticae i artes rhetoricae /Diomedesa, Fortunatianusa, Priscianusa, Martianusa Capelli/, teoretyków dojrzałego Średniowiecza /Jana z Garlandii, Mateusza z Vendôme, Godfryda z Vinsauf/ oraz Renesansu /Fr. Robortella, A.S. Minturna, J.C.Scaligera oraz J.A. Viperana/.

Źródłem trychotomicznej koncepcji rodzajów literackich, przyjętej powszechnie w europejskim myśleniu genologicznym, był pogląd Platona, iż warstwa językowa utworu poetyckiego / *λέξις* / może układać się w trzy rozmaite struktury: "proste opowiadanie", stanowiące monologową wypowiedź podmiotu poetyckiego /"samego poety" - według sformułowania filozofa/;

"opowiadanie naśladowcze", opierające się wyłącznie na przytaczaniu wypowiedzi postaci przedstawionych w utworze; wreszcie "opowiadanie mieszane", łączące obie scharakteryzowane wyżej struktury. Funkcja "naśladowania" /μίμησις / miała być związana z drugą z wymienionych struktur oraz częściowo z trzecią. Do poglądów Platona nawiązał Arystoteles, wprowadzając jednak istotne zmiany do jego trychotomicznego ujęcia poezji. Uznał on, przede wszystkim, naśladowanie za właściwość epistemologiczną całej poezji, a nie, jak Platon, jednej tylko jej odmiany. Zredukował następnie podział platoński do opozycji dwóch tylko "sposobów naśladowania": dramatycznego i epickiego, nie zacierając jednak lingwistycznych treści tych pojęć.

Genologia wczesnego Średniowiecza pozostawała w kręgu oddziaływania koncepcji platońskiej. W dziejach poetyki istotną rolę odegrał Diomedes /IV w.n.e./, który dokonał swoistego przekształcenia trychotomii platońskiej. Sprawił on, iż tradycyjna klasyfikacja poezji utraciła swą treść lingwistyczną, stając się załączkiem schematycznego, sztywnego podziału sztuki słowa na trzy grupy utworów, podzielonych następnie arbitralnie na podgrupy /genera i species/. Spośród teoretyków dojrzałego Średniowiecza najwięcej uwagi problematyce genologicznej poświęcił Jan z Garlandii. Niezależnie od tradycji diomedejskiej nawiązał on do koncepcji Platona. Jego pojęcia o gatunku ukształtowały się natomiast pod przemożnym wpływem tradycji retorycznej, głównie ciceronińskiej.

Mimo różnorodności indywidualnych rozwiązań problematyki genologicznej u teoretyków renesansowych, w postawie omawianych autorów dają się spostrzec istotne rysy wspólne. Wspólnota ta wynikała, przede wszystkim, z przyjęcia arystotelesowskiego założenia o powszechności procesu mimetycznego w poezji. Klasyfikację genologiczną opierano następnie na przeprowadzonym przez Arystotelesa rozróżnieniu "przedmiotów", "środków" i "sposobów" naśladowania. Podstawową właściwością, wybijającą się u tych autorów na plan pierwszy, było wiązanie myśli arystotelesowskiej z tradycją platońską. W wypadku niektórych teoretyków dawało to asumpt do formułowania wielu nowych spostrzeżeń.

Referat doc. T. B i e ń k o w s k i e g o sygnalizował zasób i różnorodność gatunków dramatycznych wykorzystywanych w różnych kręgach teatru staropolskiego. Problem gatunków dramatycznych funkcjonujących w naszym dawnym teatrze jest szeroki i złożony i dlatego referent starał się odpowiedzieć tylko na jedno podstawowe pytanie: jakie gatunki dramatyczne uprawiano w Polsce do połowy XVIII wieku?

Pytanie to dotyczy tylko gatunków żywotnych, ówczesnie teatralnie funkcjonujących. Dlatego za źródło referatu posłużyły, w pierwszej kolejności, teksty utworów dramatycznych i programy teatralne. Informacje o gatunkach pochodzące z podręczników poetyki i traktatów teoretycznych stanowiły tylko egzemplifikację. Na podstawie przebadania tego typu źródeł referent stwierdził, że pisarze staropolscy posługiwali się świadomie i swobodnie /w ramach oczywiście ówczesnie przyjętej konwencji literackiej/ rodzajem dramatycznym, w jego zaś obrębie różnymi gatunkami, jak komedia, tragedia, tragikomedia, komikotragedia, dialog, opera, intermedium, akt szkolny, procesja widowiskowa, pantomima. Zależnie od kręgu teatralnego /teatr dworski, szkolny ludowy/ preferowano jedne gatunki i unikano innych. Typowo szkolnymi gatunkami były: dialog, intermedium, akt szkolny, typowo dworskimi - opera, tragedia.

Dr A. K r z e w i ń s k a udowodniła w swym referacie - na podstawie analizy sielanki udratyzowanej "Ermida" - że utwór ten, uważany za pochwałę i propagandę tzw. mitu arkadyjskiego, zawiera właściwie krytykę tego mitu. Mit arkadyjski przedstawiał ludzi równych sobie społecznie i szczęśliwych. Lubomirski natomiast w swoim utworze wykazywał, że wśród pastery arkadyjskich panują takie same przeciwieństwa i nienawiści, jak w społeczeństwie zróżnicowanym majątkowo i przez to poróżnionym.

Referentka była zdania, że takie przedstawienie mitu arkadyjskiego przez Lubomirskiego było uwarunkowane źródłami literackimi "Ermidy", i dużą część swojej wypowiedzi poświęciła wskazaniu tych źródeł. "Ermida" ma stanowić kompilację różnych pomysłów - sentencji i dialogów filozoficznych Seneki, epizodów z Tassa i Honoriusza d'Urfe.

Doc.dr Tadeusz Bienkowski